

УДК 336.717.3

Кондрацька Н. М.

Національний університет водного господарства та природокористування

ТЕОРЕТИКО-МЕТОДОЛОГІЧНІ ОСНОВИ ФОРМУВАННЯ СИСТЕМИ ГАРАНТУВАННЯ ВКЛАДІВ ФІЗИЧНИХ ОСІБ

Розкрито структуру системи гарантування вкладів фізичних осіб та досліджено її генезис. Проаналізовано зміну обсягів вкладів та виплат відшкодування на кожному з етапів розвитку системи. Виділено основні проблеми та обґрунтовано напрями підвищення ефективності формування та регулювання системи гарантування вкладів фізичних осіб.

Ключові слова: система страхування депозитів, фонд гарантування вкладів фізичних осіб, інституційне середовище, трансакційні витрати, формування системи гарантування вкладів

Постановка проблеми. Ефективний розвиток та інтеграція економіки України у світову економічну систему передбачає залучення інвестицій, що забезпечується заощадженнями домогосподарств. Їх подальша трансформація сприяє нагромадженню капіталу, кредитуванню господарства, а відтак і фінансуванню економічного зростання країни. Необхідною умовою досягнення зазначених цілей є формування ефективної системи гарантування вкладів фізичних осіб.

Сучасні кризові явища супроводжувались значним відтоком коштів домогосподарств із банківської системи. Очевидною стала необхідність формування інституційного забезпечення гарантування вкладів, яке б змогло відновити довіру населення до комерційних банків. За таких умов формування стійкої інституційної системи гарантування вкладів набуває першочергового значення.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Дослідженню питань удосконалення вітчизняної системи гарантування вкладів фізичних осіб приділяли увагу Аржевітін С. [1], Бобиль В. [2], Козьменко С., Школьник І., Савченко Т. [3], Михайловська І. М., Безвух С.В. [4], проблемами правового регулювання системи займався Молодик К. Ю. [5]. Значна кількість науковців присвятили свої роботи аналізу зарубіжного досвіду формування систем страхування депозитів та можливостям його використання в Україні це, зокрема, Волосович С.В. [6], Свечкіна А.Л., Мохова Ю.Л. [7].

Виділення не вирішених раніше частин загальної проблеми. Незважаючи на вагомість наукових

напрацювань вищеперелічених дослідників існують проблеми, котрі залишаються недостатньо розробленими як у теоретичному, так і в практичному аспектах. Вони пов'язані із розглядом системи гарантування вкладів як складної сукупності, що розвивається за законами синергетики.

Мета статті. Метою роботи є обґрунтування теоретико-методологічних положень і розробка практичних рекомендацій щодо удосконалення системи гарантування вкладів фізичних осіб.

Виклад основного матеріалу. Згідно чинного законодавства, система гарантування вкладів фізичних осіб – це сукупність відносин, що виникають у зв'язку із створенням і функціонуванням Фонду гарантування вкладів фізичних осіб, виведенням неплатоспроможних банків з ринку та їх ліквідацією [8].

Вважаємо, що систему гарантування вкладів можна ідентифікувати як складну динамічну систему, у генезисі якої можна виділити три етапи (рис. 1).

Основною передумовою створення в Україні системи гарантування вкладів стала світова фінансова криза кінця 90-х років. Вона виявила слабкість вітчизняної банківської системи з точки зору захисту прав та інтересів вкладників банків, і, насамперед – фізичних осіб. Як наслідок, було створено Фонд гарантування вкладів фізичних осіб, пріоритетними завданнями якого були: захист населення від втрати заощаджень, банківської системи України – від фінансової кризи, а атака ж сприяння мобілізації коштів для їх подальшої трансформації у реальні інвестиції в економіку України.

Поштовхом до початку нового етапу у розвитку системи гарантування вкладів стала фінансова криза 2008 року, що супроводжувалась масовим відтоком коштів із депозитних рахунків фізичних осіб. З метою відновлення довіри населення до банківської системи, було втричі збільшено розмір відшкодування – із 50 тис. грн. Як наслідок, виникла необхідність збільшення фінансових ресурсів фонду, які б забезпечували виплати у повному обсязі. Зважаючи на фінансову кризу і на неможливість підвищення розміру зборів з банків, 31.10.2008 року Верховна Рада України затвердила інший спосіб поповнення коштів Фонду: шляхом щорічних внесків Національним банком України в розмірі 25,0% від перевищення кошторисних доходів над

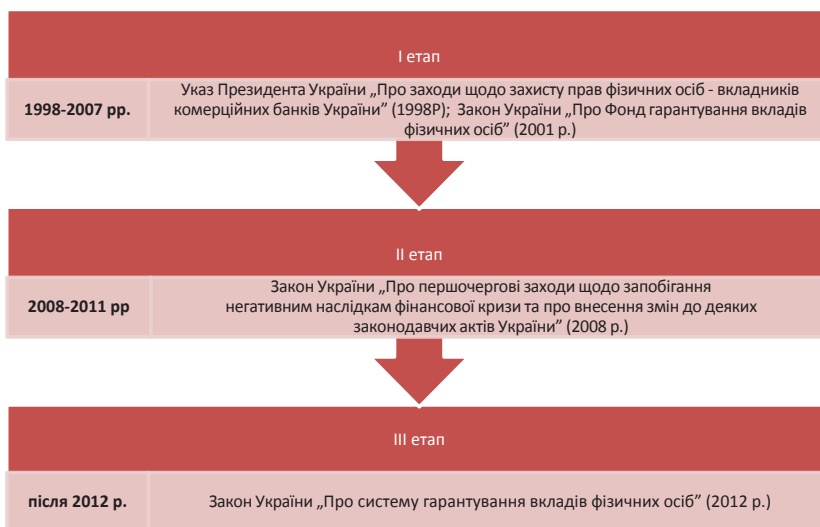

Рис. 1. Генезис системи гарантування вкладів фізичних осіб в Україні

Складено автором за даними [9].

кошторисними витратами, але не менше 1 млрд. грн. Крім того було передбачено можливість отримання Фондом кредитів від Національного банку України під облікову ставку [10, с. 151-152].

Остаточне формування системи гарантування вкладів фізичних осіб відбулось після введення в дію у 2012 році однойменного закону. У цілому, нові законодавчі зміни передбачали, що Національний банк України продовжуватиме виконувати функції банківського регулювання та пруденційного нагляду. У свою чергу, Фонд отримав виключне право виступати у якості тимчасового адміністратора та ліквідатора неплатоспроможного банку та здійснювати виведення банку з ринку. Крім того з метою забезпечення доступу вкладників під час дії тимчасової адміністрації до власних коштів законом передбачено, що Фонд може надати банку позику для здійснення авансових виплат коштів вкладникам в межах гарантованої суми. З метою посилення взаємодії між Фондом та Національним банком України, передбачено, що працівники Фонду можуть брати участь у перевірях НБУ проблемного банку, НБУ та Фонд на періодичній основі будуть обмінюватись інформацією для виконання покладених на них функцій. Важливим аспектом нового законодавства є можливість запроваджувати систему нарахування регулярних зборів до Фонду на основі оцінки ризиків (диференційовані збори), яка передбачає зваження базової річної ставки регулярного збору на коефіцієнт ризику банку.

Суб'єктами системи гарантування вкладів є загальнодержавні регуляторні інституції, Фонд, Національний банк України, банки та вкладники (рис.2). Законодавчі та виконавчі органи влади формують інституційне середовище системи, визначаючи нормативні та правові обмеження – так звані «правила гри». Вітчизняна система може бути віднесена до імперативних [7, с. 146] чи обов'язкових [10, с. 152] систем страхування внесків і передбачає створення особливого державного чи підконтрольного державі органу (Фонду), а також обов'язкову участь у системі комерційних банків. Крім того органи державної влади визначають обсяги та структуру джерел фінансування Фонду гарантування вкладів фізичних осіб. Таким чином, державні інституції чинять як прями, так і опосередкований регуляторний вплив на функціонування системи гарантування вкладів.

Рис. 2. Структура системи гарантування вкладів фізичних осіб

Складено автором.

Фізичні особи та комерційні банки, виступають агентами, котрі функціонуючи в існуючому інституційному середовищі, мінімізують трансакційні витрати. Саме на основі активності агентів і розміру їх трансакційних витрат ми можемо оцінити якість регулювання системи. Індикаторами, при цьому виступають розмір депозитних вкладів фізичних осіб та витрати банків на участь у системі.

Фонд гарантування вкладів фізичних осіб виступає особливою інституцією, котра має специфічні регуляторні повноваження щодо забезпечення функціонування системи, і одночасно є підконтрольним державним регуляторним інституціям вищого рівня. Основними функціями Фонду гарантування вкладів фізичних осіб є [8]:

- ведення реєстру учасників Фонду;
- акумулювання коштів, здійснення контролю за повнотою і своєчасністю перерахування зборів кожним учасником Фонду;
- інвестування коштів Фонду в державні цінні папери України;
- здійснення заходів щодо організації виплат відшкодувань за вкладами в разі прийняття рішення про відкликання банківської ліцензії та ліквідацію банку;
- здійснення регулювання участі банків у системі гарантування вкладів;
- участь в інспекційних перевірях проблемних банків за пропозицією НБУ;
- застосування до банків та їх керівників відповідно фінансові санкції і накладає адміністративні штрафи;
- здійснення процедури виведення неплатоспроможних банків з ринку, у тому числі шляхом здійснення тимчасової адміністрації та ліквідації банків, організації відчуження активів і зобов'язань неплатоспроможного банку, продаж неплатоспроможного банку або створення та продаж перехідного банку;
- здійснення перевірки банків щодо дотримання законодавства про систему гарантування вкладів фізичних осіб;
- надання фінансової підтримки приймаючому банку;
- здійснення прогнозування потенційних витрат Фонду на виведення неплатоспроможних банків з ринку та відшкодування коштів вкладникам.

Як зазначалось, основними кількісними показниками, що свідчать про рівень розвитку системи, генезис її складності, є розмір депозитних вкладів фізичних осіб та кількість учасників (рис. 3).

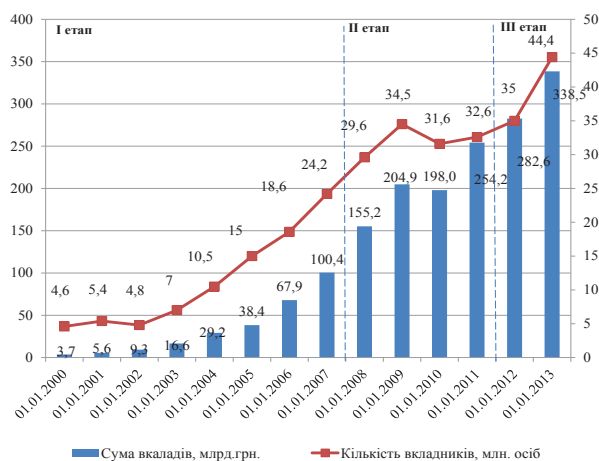

Рис. 3. Динаміка сум вкладів та кількості вкладників учасників Фонду гарантування вкладів. Побудовано на основі даних.

Як бачимо, із початком кожного нового етапу, кількість вкладників та сума їх вкладів суттєво зростає. Це підтверджує адекватність виділених нами періодів. Новий період передбачає виникнення нового порядку, що супроводжується кризою попереднього інституційного середовища та вибором одного з кількох можливих варіантів розвитку інституцій. Саме вони визначатимуть регуляторний вплив і формуватимуть зв'язки між елементами системи.

Натомість, в межах одного етапу показники розвитку системи є достатньо однорідними та передбачуваними. Підтвердженням цього є те, що середній темп приросту обсягів депозитних вкладів на першому етапі становив 60,3% за рік, проте вже у наступному періоді значення даного показника зменшилось до 17,1% і до 15,5% – у третьому.

Подібним чином змінюються і показники виплат за зобов'язаннями банків, що перебувають на стадії ліквідації чи введено тимчасову адміністрацію (рис. 4). Після суттєвого зростання виплат у 2008-2011 рр., систему гарантування вкладів фізичних осіб в Україні було реформовано, завдяки чому, при зростанні кількості учасників системи, зберігається низький рівень виплат. Через масові банкрутства банків у кризові роки, відбулось ускладнення зв'язків системи, перерозподіл регуляторних повноважень та поява нового напрямку роботи Фонду гарантування вкладів фізичних осіб – управління проблемними активами.

Рис. 4. Динаміка виплат та кількості банків, вкладникам яких здійснювались виплати

Побудовано на основі даних [9].

Список літератури:

- Аржевітін С. Чому і як слід реформувати систему гарантування вкладів / С. Аржевітін // Вісник НБУ. – 2010. – № 11(177). – С. 3-7.
- Бобиль В. Еволюція систем страхування депозитів / Бобиль В. // Вісник НБУ. – 2012. – № 7(197). – С. 24-29.
- Козьменко С. Реформа національної системи гарантування вкладів : ключові положення та перспективи розвитку / С. Козьменко, І. Школьник, Т. Савченко // Вісник НБУ. – 2012. – № 6 (196). – С. 14-21.
- Михайловська І. М., Безвух С.В. Сучасний стан та перспективи забезпечення захисту вкладів фізичних та юридичних осіб в Україні / І. М. Михайловська, С.В. Безвух // Збірник наукових праць Національного університету державної податкової служби України. – 2009. – № 2. – С. 229-236.
- Молодіко К.Ю. Системи страхування (гарантування) вкладів: новітні тенденції / Молодіко К. Ю. // Приватне Право і Підприємництво ; [збірник наукових праць]. – 2011. – ВІПУСК 10. – С. 192-195.
- Волосович С.В. Еволюція систем страхування депозитів [Електронний ресурс] / Волосович С.В. // Економічний Вісник університету ; [Збірник наукових праць учених та аспірантів]. – 2012. – Вип. 19/1. – Режим доступу : http://archive.nbu.gov.ua/portal/soc_gum./Evu/2012_19_1/Volosovy.pdf.
- Свечкіна А. Розвиток системи страхування депозитів в Україні: досвід розвинених країн та використання його у вітчизняній практиці [Текст] / А. Свечкіна, Ю. Мохова // Вісник Хмельницького національного університету. – 2010. – № 1. – Т. 2. – С. 145-149.
- Закон України «Про систему гарантування вкладів фізичних осіб» № 4452-VI від 23.02.2012: редакція від 09.06.2013 / Верховна Рада України // Відомості Верховної Ради України (ВВР. – 2012. – № 50. – С. 564.
- Статистична інформація [Електронний ресурс] / Фонд гарантування вкладів фізичних осіб. – Режим доступу : <http://www.fg.gov.ua/payments/>.
- Безвух С.В. Політика захисту вкладів в країнах Єврозою та Україні в період фінансової кризи / С.В. Безвух // Вісник Хмельницького національного університету. – 2010. – № 1, Т. 1. – С. 151-153.

Висновки і пропозиції. У результаті проведеного нами дослідження було означено структуру та генезис функціонування системи гарантування вкладів фізичних осіб в Україні. При цьому складність структури системи та значна чисельність агентів, що взаємодіють в її середовищі суттєво підвищують роль регуляторних інституцій в підтриманні стабільності системи. Більше того, із початком нового етапу та виходом системи на якісно новий рівень система виявилась деінституціалізованою: старі зв'язки було зруйновано, а нові ще не створено. Вирішальну роль в таких умовах повинен відігравати Фонд гарантування вкладів фізичних осіб. Для удосконалення роботи цієї спеціалізованої інституції на наш погляд потрібно:

- розробити заходи, спрямовані на мінімізацію ризиків і стабілізації системи в умовах кризи;
- удосконалити законодавче забезпечення у сфері гарантування депозитів, виведення неплатоспроможних банків з ринку та управління проблемними активами;
- розпочати роботу із оптимізації бізнес-процесів і прийнятті рішень при здійсненні виплат та введенні тимчасової адміністрації у проблемні банки;
- поліпшити операційну готовність до виплати гарантійного відшкодування вкладникам та розрахунку розміру вимог депозиторів;
- мінімізувати трансакційні витрати учасників завдяки застосуванню і регулярному вдосконаленню системи диференційованих ставок внесків членів;
- стимулювати розвиток неформальних інститутів, компліментарних до існуючих, шляхом інформування населення про механізм гарантування депозитів.

Як бачимо, в Україні суттєво загострилися проблеми удосконалення існуючого інституційного середовища системи гарантування вкладів фізичних осіб. Їх вирішення в значній мірі залежить від Фонду гарантування вкладів фізичних осіб, адже саме він чинить регуляторний вплив на діяльність інших учасників системи.

Як зазначалося, ефективність функціонування системи ми можемо оцінити і на основі розміру трансакційних витрат її учасників. Саме тому у подальшому варто дослідити зміни у трансакційних витратах банків-учасників системи гарантування вкладів та можливі шляхи їх мінімізації.

Кондрацкая Н. М.

Национальный университет водного хозяйства и природопользования

ТЕОРЕТИКО-МЕТОДОЛОГИЧЕСКИЕ ОСНОВЫ ФОРМИРОВАНИЯ СИСТЕМЫ ГАРАНТИРОВАНИЯ ВКЛАДОВ ФИЗИЧЕСКИХ ЛИЦ

Резюме

Раскрыта структура системы гарантирования вкладов физических лиц и исследованы ее генезис. Приведен анализ изменений объемов вкладов и выплат возмещения на каждом из этапов развития системы. Выделены основные проблемы и обоснованы направления повышения эффективности формирования и регулирования системы гарантирования вкладов физических лиц.

Ключевые слова: система страхования депозитов, фонд гарантирования вкладов физических лиц, институциональная среда, транзакционные издержки, формирование системы гарантирования вкладов.

Kondratskaia N. M.

National University of Water Management and Nature Resources Use

THEORETICAL AND METHODOLOGICAL BASIS FORMING OF A DEPOSIT INSURANCE SYSTEM

Summary

The structure of the Deposit insurance system and its genesis are investigated. The changes in the volume of deposits and compensation payments at each stage of system development are analyzed. Basic problems and reasonable directions of improving the efficiency of the deposit insurance system formation and regulation are substantiated.

Key words: deposit insurance system, fund of deposits insurance, institutional environment, transaction costs, the formation of a deposit insurance system.